

Frederik Helveg og hans fremstilling af Kierkegaard Introduktion til “Hegelianismen i Danmark”

Tonny Aagaard Olesen

“Hvilket confust Hoved denne F. Helveg
i hans Artikel om Hegelianismen i Danmark.”
(Martensen)¹

I.

Der er fire emner, som har vundet fornyet opmærksomhed i Kierkegaardforskningen, nemlig Kierkegaards forhold til hegelianismen, betydningen af *Om Begrebet Ironi* (1841) i forfatterskabet, Kierkegaards forhold til den særlige hegelianer A.P. Adler, og endelig hans forhold til den danske kirkes klippe, N.F.S. Grundtvig. Disse emner behandles af Frederik Helveg i artiklen “Hegelianismen i Danmark”, som blev trykt i *Dansk Kirketidende* godt en måned efter Kierkegaards død.² Det var på et tidspunkt, hvor kirkekampen havde opflammet gemytterne i en sådan grad, at vel kun ganske få evnede at betragte sagen i et mere sobert perspektiv. Grundtvigianeren Frederik Helveg var en af disse få. Han gik ikke kun til sagen “med megen Videnskabelighed”,³ men afslørede også en inciterende fortrolighed med Kierkegaards forfatterskab, hvilket har bibragt hans artikel en læseværdighed, der selv på 150 års afstand synes usvækket. Da Helvegs navn, der ellers længe har været så godt som glemt,⁴ er begyndt at dukke hyppigere op i Kierkegaard-litteraturen,⁵ og da hans forhold til Kierkegaard allerede har fået sin første kompetente fremstilling,⁶ synes tiden moden til at præsentere “Hegelianismen i Danmark” påny.

II.

Frederik Helveg⁷ (1816–1901) var født i Bordesholm i Holsten, der indtil krigen i 1864 var under dansk flag. Familjen, hvis modersmål var tysk, flyttede året efter til Odense, hvor han fik sin første skolegang. Senere kom han

på Domskolens i Slesvig, hvorfra han i 1833 dimitteredes til Kiel Universitet, hvor han uden den store interesse begyndte at studere jura. I efteråret 1835 tog han tilbage til Odense for hos sin gamle lærer, dr. theol. Chr. Kalkar (1802-86), at forberede sig til teologistudiet, og et år senere tog han til Erlangen for at læse teologi. De knap to år i Erlangen satte et dybt præg på Helvegs tænkemåde, især påvirkningen fra den tyske teolog, senere professor J.C.K. v. Hoffmann (1810-77), hvis såkaldte frelseshistoriske anskuelse fik livsvarig betydning for ham.⁸ Han vendte hjem i foråret 1838, virkede en periode som huslærer i nærheden af Eckernförde, blev teologisk kandidat i efteråret 1839 i Slesvig-Holsten, forsøgte en akademisk karriere i Kiel, hvilket mislykkedes, og blev herefter huslærer på østfyen. Under denne periode blev Helveg sig bevidst om det, der skulle blive den anden grundpille i hans teologi, nemlig den grundtvigske anskuelse; siden den tid var Helveg grundtvigianer, ja han blev efterhånden "en af Grundtvigs mest originale og mest selvstændige disciple".⁹

I maj 1842 blev Helveg kapellan for den senere professor i kirkehistorie, grundtvigianeren Frederik Hammerich (1809-77) i Starup og Nebel ved Kolding, men da Hammerich i 1844 tog sin afsked, stod Helveg uden arbejde. Denne situation førte i foråret 1844 Helveg til København, hvor han blev de næste 2½ år. Han benyttede dette ophold til at skabe kontakt med Grundtvig og det grundtvigske miljø. Som den fremragende prædikant, han var,¹⁰ talte han flere gange i byens kirker, bl.a. i Grundtvigs kirke på Vartov og i Helligåndskirken. Og Kierkegaard har hørt ham prædike mindst én gang.¹¹ Han blev også aktiv i Studenterforeningen og som foredragsholder talte han skandinavismens og nationalismens sag. I samme periode blev han en central medarbejder på den nye bibeloversættelse, som udgik fra Chr. Kalkar, ofte kaldt 'den kalkarske pragtbibel' (1847).¹² Som det også er blevet bemærket, så tyder meget på, at Helveg i disse år tillige arbejdede på at gøre akademisk karriere, idet han arbejdede på en doktordisputats.¹³ Derudover har Helveg fulgt med i tiden teologiske, filosofiske og æstetiske litteratur, herunder Kierkegaards forbavsende produktion.

I oktober 1846 blev Helveg forstander på Rødding Folkehøjskole i Sønderjylland, men på grund af treårskrigen lukkede skolen i foråret 1848.¹⁴ Fra sommeren 1848 til slutningen af 1849 virkede han som feltpræst, men vi ved fra kirkegængerens Kierkegaard, at han i julen 1848 var i København, hvor han nemlig leverede en udmærket prædiken i Helligåndskirken.¹⁵ Efter dette noget omflakkende liv indtræder en mere stabil periode, idet han fra 1850 bliver præst i Haderslev i Sønderjylland, hvor han virker indtil den tyske besættelsesmagt afsætter ham i 1864. Selvom Helveg

altså følger kirkekampen på afstand, så var han dog i Haderslev omgivet af ivrige Kierkegaard-læsere såsom H.P. Kofoed-Hansen (1813-93), ofte kaldet den første kierkegaardianer, og præsten Johannes Fibiger (1821-97), redaktøren Peter Chr. Koch (1807-80), der orienterede om kirkekampen i byens danske avis, *Dannevirke*, og skolelæreren, lægprædikanten Mogens Abraham Sommer (1829-1901), der på foranledning af Kierkegaard dundrede mod kirke og præstestand i et opvækkelses øjemed; han har ofte været kaldt den første Kierkegaard-‘missionær’.¹⁶ Efter 1864 opholdt Helveg sig endnu et par år i København, hvorefter han i 1867 blev præst i Købelv på Lolland, hvor han virkede indtil sin død i 1901, i perioden 1886-1899 som stiftsprovst.¹⁷ En af hans samtidige sagde om ham: “Han er maa-ske den lærdeste præst i Folkekirken”.¹⁸

III.

Helvegs produktion er vidtfavnende og næsten uoverskuelig. Slår man op i Søren Jensens fortjenstfulde og “fængslende”¹⁹ bibliografi over Helvegs forfatterskab,²⁰ kan man alt inklusive (bøger, artikler, pjecer, anmeldelser osv.) tælle ikke mindre end 666 poster. I Helvegs “mærkelige storværk”²¹ *Spaadommene eller Gud i Historien*, der i perioden 1855-62 udkom i tre bind, finder man i en nøjere udvikling af den bibelsk-profetiske teologi, som optog Helveg livet igennem.²² Det er en art bibelsk eksegesi med fokus på profetien som et åbenbaret vidnesbyrd, der varsler om det kommende, en art potenseret typologisk metode, der nok koncentrerer sig om den forventnings- og indfrielseshistorie, der kan fremlæses mellem biblens to dele, men hvis egentlige medium synes at være verdenshistorien og Guds åbenbaring i denne. Enhver tid forholder sig til enden, til fuldbyrdelsen. Selv videnskabeligheden er som overgangsperiode kun forberedende, stræbende i det stykkevisse, og profeterende. Om end dette projekt forekommer helt ukierkegaardsk – “Kierkegaard bruger Historien blot til Staffage”, siger Helveg²³ – så er værket alligevel ifølge vor Helveg-specialist “i høj grad” påvirket af Kierkegaard.²⁴ Bemærkelsesværdigt er fx Helvegs påkaldelse og brug af Kierkegaards begreb om gentagelsen, der synes at foregribe den senere Northop Frye i *The Great Code* (1982).²⁵ Det er formentlig også en påvirkning fra Kierkegaard, der ligger bag Helvegs senere hovedværk *Fri-menighed og Apostelskole* (1878-82), har man hævdet.²⁶ Helveg udgav også flere samlinger med prædikener, men dem skal vi ikke gå nærmere ind på.²⁷

Vi skal i stedet koncentrere os om de mange artikler, der er relateret til Kierkegaard,²⁸ og som man – sat lidt på spidsen – kan inddele i tre grupper

med hvert sit litterære organ. Den første gruppe, hvis artikler blev trykt i Odense-tidsskriftet *For Literatur og Kritik*, vidner om Helvegs litterære fællesinteresser med Kierkegaard, men også om hans påvirkning fra Kierkegaard. Den anden gruppe, trykt i *Dansk Kirketidende*, betegner Helvegs første fremstilling af Kierkegaard samt hans derpå følgende 'opgørelse' over forholdet. Den tredje gruppe, publiceret i *Nordisk Månedsskrift*, indeholder endelig Helvegs anden fremstilling af Kierkegaard, der blev foranlediget af udgivelsen af Kierkegaards efterladte papirer (1869-81); denne sidste gruppe skal dog ikke omhandles her.²⁹ Påfaldende nok blev alle tre tidsskrifter redigeret af forfatterens lillebror, Ludvig Helveg (1818-83), eller 'den lille Helveg', som han kaldes i et brev til Kierkegaard.³⁰ Disse brødre, skrev Otto Bertelsen, "synes at være de to grundtvigianere, som stærkest havde levet sig ind i Kierkegaards forfatterskab".³¹

IV.

I det fremragende tidsskrift, *For Literatur og Kritik*, der udkom i seks bind i perioden 1843-48, bidrog Helveg med en række velfunderede afhandlinger og anmeldelser, hvoraf man i relation til Kierkegaard især må fremhæve fem. I første bind anmelder han hegelianeren A.P. Adlers *Populære Foredrag over Hegels objective Logik* (1842).³² Denne overvejende positive anmeldelse, som skulle blive begyndelsen til Helvegs indgående og generøse beskæftigelse med Adlers fortsatte forfatterskab, vidner om hans fortrolighed med den hegelianisme, der netop kulminerede på denne tid. Da Helveg ikke senere direkte udtaler sig om den hegelske filosofi, kunne der være god grund til lige at skitsere den stærke kritik, han her kommer med.

Helveg finder nemlig en grundlæggende splid i den hegelske filosofi mellem logikken og livet, og da Adlers store – man kunne næsten sige: litterære – fortjeneste er at bibringe logikken et væld af anskuelige eksempler fra det konkrete liv, så bliver modsigelsen, men også denne stræben efter livet i den hegelske filosofi, desto tydeligere. Og da logikken hos Hegel ikke vil holde sig til de formale betingelser for tænkningen, men også inddrager de reale, ikke blot vil omfavne de formale betingelser for al væren, men også de materielle, så betyder det, at logikken får en så central stilling i hele Systemet, at det slet ikke nytter at komme med indvendinger mod enkeltheder. Nok er det væsentlige indvendinger, at Hegel sætter det hedenske (græske og romerske) over det jødiske, at han behandler naturfilosofien stedmoderligt, at han har glemt psykologien og moralfilosofien, men hvis man forsøgte at "nedsluge disse Resultater som bitre Piller" (sp. 269),

så ligger hovedfejlen alligevel et andet sted. Hegel kan ikke påvise begyndelsens berettigelse, netop fordi begyndelsen forudsætter enden, og alligevel begynder han uden at være ved enden – “en dræbende Selvmodsigtelse” (sp. 271). Og hvordan skulle han nå til enden? “Systemet taaler ingen Hvile. Det lever paa Tankens absolute Negativitet; indtræder Hvilen, saa er Negativiteten forsvunden” (sp. 271).

Ligesom Schelling allerede har påvist, at Hegel forudsætter bevægelsen, så mener Helveg nu, at den dialektiske begyndelse med dens parallel til ‘skabelsen af intet’, er direkte ukristelig, fx skulle Gud så have logikken til sin egen forudsætning. I det hele taget er det en “Skjødessynd” af den hegel-ske skole, at man jager efter analogier og upassende bibelsteder, hvor der intet analogt er (sp. 272). Hegels grundfejl er dog den påstand, at “Logiken er Guds evige Tænken, før den endelig Aand blev skabt” (sp. 273), hvilket er ukristeligt. Hegels logik kan kun vinde indhold ved abstraktion fra det konkrete liv, og når så denne udvundne skematik skal gøres gældende i den anvendte filosofis discipliner, så lemlæstes disse (sp. 274). Og når man vil deducere frihedsideen rent logisk, så forbliver friheden rigtignok som hos Hegel – kun mulighed. Dog: “Friheden maa altid beholde noget Incommensurabelt for Tænkningen, uden det var den ikke Frihed, men blot et Skin, som enhver Muelighed, der ikke bliver Virkelighed” (sp. 277).

Trods disse og flere indvendinger mod den hegel-ske filosofi slutter Helveg med at rose Adler for på original vis at have tydeliggjort den spekulative logiks bestræbelse, men han understreger tillige, at så længe denne logik vil beholde sin stilling, “*kan* den hegel-ske Philosophie ikke forliges med Christendommen”.³³ Denne centrale anke, som på en måde udtrykker hele anmeldelsens formål, og hele Helvegs forhold til hegelianismen, synes næsten at foregribe den åbenbaring, Adler modtog under udarbejdelsen af den subjektive logik. Et værk, som Helveg forresten i sin anmeldelse havde opfordret ham til at skrive,³⁴ og en åbenbaring, som Adler meddelte i forordet til *Nogle Prædikener* (1843),³⁵ hvorefter han blev suspenderet fra sit præsteembede på Bornholm.³⁶

Spændingsforholdet mellem Adlers kristelige åbenbaring og hans hegelianisme blev også et vigtigt tema i 1846, hvor Helveg anmeldte Adlers senere skrifter.³⁷ Det var i denne anmeldelse, han første gang påpegede “det eiendommelig Forhold mellem Mag. Kierkegaard og Mag. Adler”, at hvis Kierkegaard havde “Ret i sin Paastand om Troen som Subjectets uendelige Interesseerthed i Saligheden”, da var der i Danmark kun én mand, som “med Føie” kunne henregnes til de troendes tal, nemlig Adler.³⁸ Derpå fremviser han en “slaaende Lighed” mellem de to forfattere, idet han ved at

anføre nogle passager af Adler stiller spørgsmålet: Er dette ikke næsten som skrevet af Kierkegaard? Ikke at det skulle være plagiat, for de to forfattere var ifølge Helveg trådt op “omtrent paa samme Tid”.³⁹ Denne formulering, der frikender Adler for plagiat, huede ikke Kierkegaard, som vel ud over Helveg var den eneste i samtiden, der skænkede Adler sin fulde opmærksomhed, nemlig i den bog om Adler, som han aldrig publicerede.⁴⁰ Kierkegaard omtaler Helveg som Adlers “smigrende Recensent”,⁴¹ og kalder hans anmeldelse en høj og dum lovprisning.⁴² At Adler vitterlig har været smigret, fremgår af et af hans følgende skrifter, som ligefrem blev dedikeret til Helveg.⁴³ Vi vender tilbage til Helvegs Kierkegaard-Adler-tema.

I 1844 publicerede Helveg en afhandling om Faustdigtningen i *For Litteratur og Kritik*,⁴⁴ hvori man finder den mest indgående fremstilling af Faust-figuren i samtidens danske litteratur. Da Kierkegaard selv i sine yngre dage havde bedrevet omfattende Faust-studier, må man formode, at afhandlingen har haft Kierkegaards store interesse. Helveg nævner dog ikke den digteriske behandling af Faust, som Kierkegaard trods alt publicerede, nemlig i *Enten – Eller* (1843) og i *Frygt og Bæven* (1843), men derfor kunne Helveg jo godt være blevet inspireret af Kierkegaard.⁴⁵ For Helveg udtrykker Faust den kristne frihedsbevidsthed, ligesom den hedenske findes udtrykt i Prometheus og den jødiske i Job.⁴⁶ Sådanne skikkelser og typer, der i høj grad optog Kierkegaard, finder man også behandlet i Helvegs afhandling “Orest og Ødip eller Collisionen”, som blev trykt året efter i samme tidsskrift. Her fremstilles ‘kierkegaardske’ skikkelser som Antigone, Ødipus, Hamlet og Sokrates – men igen uden eksplicit inddragelse af Kierkegaard.

At Kierkegaard på denne tid har været opmærksom på Helveg, fremgår dels af et par satiriske vink, der ikke kom med i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846),⁴⁷ dels af en ironisk hentydning, som kom med, og som netop angår den anførte afhandling. Kierkegaard skriver:

Ifølge en udmærket Afhandling i det Fyenske Tidsskrift seer jeg, at Socrates skal have været noget ironisk. Det var virkelig paa den høie Tid, at det blev sagt, og jeg er nu i det Tilfælde at turde beraabe mig paa hiin Afhandling, naar jeg antager noget Lignende. Socrates's Ironi bruger blandt Andet den Form, netop naar han vil have Uendeligheden frem, at han i første Instants taler som en Afsindig. Ligesom Tilværelsen er lumsk, saaledes er hans Tale ogsaa, maaskee (thi jeg er ikke en saadan vis Mand som den Positive i det fyenske Tidsskrift) for at forhindre, at faae en rørt og troende Tilhører, der positivt tilegnede sig Udsagnet om Tilværelsens Negativitet.⁴⁸

I denne hentydning har vi ligesom koncentreret Kierkegaards karakteristik af Helveg. Man kan formode, at når Kierkegaard overhovedet kommer med denne ironiske hentydning, så skyldes det ikke kun sagen, men også det forhold, at Helveg vel *burde* have nævnt Kierkegaards disputats, dette enestående svendestykke. Tilsvarende kan man undre sig over fraværet af Kierkegaards navn i en artikel som “Om Tvivlens Forhold til den religiøse Sandhed”, der i 1847 blev trykt i *For Literatur og Kritik*.⁴⁹ Afhandlingen er gennemvævet af kierkegaardske temaer. Fx når valget og tvivlens enten-eller diskuteres, eller når det hævdes, at konflikten i det moderne tragiske – endda med Antigone som eksempel – er henlagt i heltens indre, eller når atter Sokrates og ironien bringes på bane. Mon han ikke også *burde* have nævnt Kierkegaards disputats i den fremstilling af den romantiske ironi, som findes i “Til Karakteristik af den tyske Poesie”, trykt året efter i samme tidsskrift?⁵⁰ Blot det at tale om dette emne på dansk uden at nævne Kierkegaards fremstilling kan forekomme forbavsende. Ingen skal dog forklejne Helvegs belæsthed og originale overblik, og ingen kan nægte ham, at han vitterligt på mange områder delte holdning og litterære interesser med Kierkegaard,⁵¹ men det kan se ud som om, at han op gennem 1840’erne helst ville holde den direkte påvirkning fra Kierkegaard i det usagte.

En lille sidebemærkning i en artikel fra december 1851, der udkom såvel på dansk som på tysk, viser, hvor højt Helveg vurderede Kierkegaard. Han bemærker, at der i begyndelsen af århundredet fra Tyskland skyllede en rationalisme ind over Danmark, som dog blev bekæmpet – ikke mindst af Grundtvig, må vi underforstå. Anderledes gik det med den nyere rationalisme (Strauß og Feuerbach), som ikke har vundet indpas blandt Danmarks gejstlighed. Helveg forsætter: “Als besonderes Verdienst glaube ich dies einem eben so eigenthümlichen als fruchtbaren Schriftsteller, Mag. S. Kierkegaard, den man schon zur Zeit den ersten theologischen Verfasser Dänemarks nennen konnte, anrechnen zu dürfen”.⁵² Man kan nok diskutere, om det især var Kierkegaard, der holdt den danske venstrehegelianisme nede, eller om det ikke snarere var de myndigheder, der med Mynster i spidsen nægtede enhver tilkendegivelse i den retning (som hos Frederik Beck og Hans Brøchner) det fornødne teologiske levebrød. Det mest forbløffende i Helvegs bemærkning er dog dette at kalde Kierkegaard for Danmarks første teologiske forfatter. Hvad så med universitetsprofessorerne, fx den internationalt anerkendte Martensen? Og hvad så med Helvegs egen mester, Grundtvig? At ingen i dag ville benægte rigtigheden af en sådan udtalelse vidner unægtelig om Helvegs sobre, ja næsten profetiske blik.⁵³

V.

Helvegs første fremstilling af Kierkegaard sker i en halv snes artikler, der umiddelbart er foranlediget af kirkekampen eller, som man kaldte den i samtiden, 'den kierkegaardske strid'. Denne påbegyndtes den 18. december 1854 med Kierkegaard voldsomme artikel mod Mynster og Martensen, hvorpå fulgte endnu 20 avisartikler, og en sand storm af indlæg *pro et contra*. Det første nummer af Kierkegaards stridsskrift *Øieblikket*, blev averteret den 26. maj 1855, og i løbet af de næste tre måneder udkom endnu otte numre, altsammen naturligtvis ledsaget af utallige reaktioner. Kierkegaard kollapsede den 2. oktober, døde 11. november og blev begravet under stor ståhej en uge senere. Helveg fulgte som sagt begivenhedernes gang fra det Kierkegaard-prægede miljø i Haderslev, men gennem det uundværlige teologiske organ, *Dansk Kirketidende*, nåede hans budskab også frem til København. Dette tidsskrift, der blev grundlagt i 1845, var grundtvigianismens glimrende hoforgan,⁵⁴ og det var altså heri, Helveg leverede "et af de bedste bidrag under Kierkegaard-krisen".⁵⁵ Naturligtvis vakte Helvegs sympatiske fremstillinger af Kierkegaard forbitrelse i de kirkelige og især da grundtvigske kredse, men Helveg afviste kritikken.⁵⁶

Der kan skelnes mellem to faser i Helvegs første offentlige favntag med Kierkegaard. Den første fase udspilles i 1855-56 i umiddelbar tilknytning til 'den kierkegaardske strid', og den indeholder fire artikler med en stadig læseværdig og inspirerende fremstilling af Kierkegaards tænkning samt en replik til den grundtvigianske student, den faste huspoet i *Dansk Kirketidende*, Christian Henrik Thurah (1830-98), der under kirkekampen havde udsendt et grumt smædedigt mod Kierkegaard, eller rettere, replikken var snarere stilet mod pressens efterfølgende fordømmelse af Thurah.⁵⁷ Helveg forsøger at dele sol og vind lige, for er Thurahs rimbrev "en drøi Portion" for Kierkegaard, så er Kierkegaards sidste artikler – helt efter deres hensigt – også en drøj portion for samfundet. Kierkegaard sammenlignes med Sokrates, hvoraf følger, at ligesom Sokrates blev gjort til grin af Aristofanes, og tålte det, således må også Kierkegaard tåle Thurahs latter.⁵⁸ Og så følger den ejendommelige pointe:

Har jeg dermed gjort L. Thurah til en Aristofanes? Ingenlunde, jeg har blot paapeget den Retning, hvori hans Arbeide gaaer, og hvorefter det maa bedømmes, tilsvarende til Dr. S. Kierkegaard og hans Retning. Der er rigtig nok ikke saa ringe Forskjel paa vor moderne Sokrates og hiin Oldtidens, thi vel kaldte denne sig en 'Bremse paa Hesten' i sit Forhold til det Bestaaende, men hvor lemfældige ere dog ikke den antike Bremses Stik mod den

modernes? Og dertil er S. Kierkegaard ikke blot Sokrates, men ogsaa Aristofanes; han siger jo selv, at Guden har udrustet ham med 'Latterens Svøbe', medens den delfiske Gud kun sendte Sokrates for at finde den virkelige Vise. Og Sokrates-Aristofanes har ærlig brugt den ham betroede Svøbe. Vil nu en Aristofanes træde op mod ham, saa er Stillingen baade vanskeligere – uagtet Sophroniskus's Søn gjorde Scenen mislig nok for Digteren, blot ved at reise sig fra sit Sæde – og dog tillige lettere, idet en Aristofanes *contra* en dito lettere, navnlig af vor Samtid, vil skjønnes berettiget end en Aristofanes, især i den ægte antike Stil, *contra* en aldeles ublandet og veritabel Sokrates.

Spørgsmålet er altså ifølge Helveg, om Thurah kun har set hen på Kierkegaards person, og i så fald er der tale om smudslitteratur, eller om han har haft sit blik vendt mod "det Ideelle", så der bliver tale om en berettiget og sand satire. Det er op til læseren at bedømme! Når der er grund til at dvæle lidt ved Helvegs ellers uanselige replik, skyldes det, at den erindrer om Kierkegaards disputats, *Om Begrebet Ironi* (1841), ja det sidste spørgsmål er ligefrem en kopi af selve pointen i Kierkegaards behandling af Aristofanes! Helveg har altså fordybet sig i Kierkegaards disputats, hvilket jo også skiner igennem i "Hegelianismen i Danmark", som netop var på trapperne.

Helveg skrev altså under og i kølvandet på den kierkegaardske strid fire artikler om Kierkegaard. Den første, oprindeligt holdt som foredrag på Haderslev Præstekonvent den 9. maj 1855, bar titlen: "Dr. S. Kierkegaards og Bibelens Beskrivelse af den christne Tro".⁵⁹ Det er en inciterende analyse af Kierkegaards særegne trosbegreb, som ifølge Helveg adskiller sig fra det gængse, fx fra Mynsters kendte "Udvikling af Begrebet Tro" (1821), som netop var gentrykt i første bind af Mynsters *Blandede Skrifter* (1852). Helveg sammenfatter Kierkegaards trosbegreb på en tredobbelt måde. For det første optræder troen som inderligheden, tilegnelsen, hvilket ifølge Helveg er gængs protestantisme (det lutherske). Dernæst: "Troen er og begrunder en Fordring, indeholder et: Du skal", hvilket ifølge Helveg ikke er luthersk; "den hører til Tvistepunkterne mellem de Romerske og os, nemlig hvorvidt Troen er en Pligt, en Dyd eller ikke". For det tredje, den mest yndede opfattelse hos Kierkegaard, er troen "en Lidenskab, den stærkeste Lidenskab og som saadan den høieste Existensform", hvilket ifølge Helveg er særegent kierkegaardsk. Helvegs perspektivering af Kierkegaards trosbegreb kunne helt sikkert være af stor interesse for en moderne læser, om end man naturligvis kunne tilføje, "but on the whole it fell short of being an adequate treatment of such a complex subject".⁶⁰

Få dage før Kierkegaards kollaps udkom artiklen “En Parallel mellem to Profeter”,⁶¹ hvori Helveg genoptager sin tidligere sammenligning mellem Kierkegaard og Adler. Som det allerede fremgår af titlen, så er lighedspunktet ifølge Helveg, at de to forfattere prætenderer “*en profetisk Karakter*”, for så vidt “*Profet ved disse to Doctorer ikke skal forstaaes i en afledt Betydning, som naar man taler om M. Luther som de Tydskes eller Grundtvig som Nordens Profet. Hverken Luther eller Grundtvig gjøre Krav paa en Aabenbaring, som er bleven dem tildeel, eller paa en Inspiration, som vedvarende behersker dem*”.⁶² Anderledes med Kierkegaard og Adler, der begge selv – ifølge Helveg – betegner deres tale som profetisk:

thi en Tale, for hvilken den Talende erklærer intet Ansvar at have, uden forsaavidt han undlader at tale, da den som fører Talen frem er den Magt som er over ham, det er ret egentlig det profetiske. Dr. Adler har egentlig blot havt een Inspiration, den Nat han nedskrev de Ord, som bleve ham skjænkede; Dr. Kierkegaard har en vedvarende Inspiration, thi at være ikke blot tildannet som han, men at blive brugt som han foregiver, det er at være inspireret.⁶³

Helvegs parallel mellem Adlers åbenbaring og Kierkegaards ‘styrelse’ er et interessant greb, om end man nok må sige, at Helvegs profetiske teologi som sådan kan forekomme noget fremmedartet.⁶⁴ Helveg har imidlertid også et godt øje for forskellene mellem de to forfattere. Hvor Adler i forhold til det bestående er den ‘positive’, der bestandigt kredsende om sin åbenbaring vil udlede de kristelige kategorier, er Kierkegaards forhold til det bestående mere negativt, idet han snarere sokratiske og med vittigheden som våben vil afsløre usandhed. De forkaster ifølge Helveg begge ægteskabet, er begge enspændere, men vil aldrig stifte nogen sekt. Noget ejendommeligt er der i Helvegs fremstilling af Adler, idet han ofte er i overensstemmelse med Kierkegaards bog om Adler, som han på dette tidspunkt ikke kendte til eksistensen af. Endvidere er det fortjenstfuldt af Helveg, at han mod den galskab, man i samtiden tillagde de to forfattere, nu viser, at begge tværtimod originalt udtrykker en regulær, om end divergerende, teologi.

Næsten på årsdagen for kirkekampens begyndelse, en lille måned efter Kierkegaards begravelse, kom så Helvegs dobbeltartikel “Hegelianismen i Danmark”.⁶⁵ Den er en sympatisk nekrolog over Kierkegaard, herunder en nekrolog over hegelianismen. Mod den under kirkekampen udbredte mening, at Kierkegaard var blevet gal eller i det mindste havde brudt med sit

tidligere forfatterskab, griber Helveg nu tilbage til Kierkegaards disputats for med den at påvise en kontinuitet gennem hele Kierkegaards bestræbelser. Det vender vi tilbage til.

Da netop denne påstand, at Kierkegaard på det sidste var sig selv utro, og dette på sørgelig vis, atter blev fremsat af pastor Jens Paludan-Müller (1813-99) i den ihærdige afhandling "Indøvelse i Christendom", tog Helveg atter sagen op til fornyet argumentation. I artiklen "Blev S. Kierkegaard sig selv utro i det sidste 'sørgelige' Afsnit af sit Liv?"⁶⁶ argumenterer han for – nu ud fra Anti-Climacus-skrifterne – at der går en konsekvent linje fra Kierkegaards værker til kirkekampen.⁶⁷ Artiklen afsluttes med en analogi, som også findes i "Hegelianismen i Danmark", den nemlig at ligesom Kierkegaard på mange måder svarer til Calvin, således svarer Grundtvig til Luther. Kierkegaards forhold til sakramenterne, hans skriftprincip, for hvilket den mellemliggende historie (de 1800 år) er uden betydning, er ifølge Helveg nærmest calvinsk.⁶⁸ Denne sammenstilling af Kierkegaard og Grundtvig i et reformatorisk perspektiv tager Helveg atter op i den række artikler, der kan betegnes som den anden fase af Helvegs Kierkegaard-interpretation.

I artikelrækken, "Præliminaries til en Opgørelse" fra 1857,⁶⁹ tager Helveg udgangspunkt i det forhold, at Kierkegaard ikke kun protesterede mod det bestående, men fra *Øieblikket*, nr. 6, også begyndte at rette skytset mod Grundtvig. Men Grundtvig var ikke en del af det bestående, indvender Helveg, han var et korrektiv. Helveg forsøger nu at vise, bl.a. ved at tematisere efterfølgelsestanken, at *protesten* (Kierkegaard) ikke var berettiget over for *korrektivet* (Grundtvig). En nærmere uddybning af dette forhold i reformatorisk perspektiv følger nogle år senere, hvor et af omdrejningspunkterne netop er analogien Kierkegaard-Calvin – Grundtvig-Luther. Af disse artikler må især fremhæves den allersidste, "Afslutning og dog ingen Slutning" fra 1861,⁷⁰ hvor der over 30 spalter leveres en fyldig karakteristik af Kierkegaards forfatterskab med utallige frugtbare observationer. Endelig skal nævnes en sidste artikel, som udkom i efteråret 1857 med titlen "Den religiøse Roman".⁷¹ Som titlen angiver, er Helveg her på sporet af en ny genre, som han mener opstod i det 18. århundrede med Jung Stilling som fader, og som på dansk grund blev indvarslet med F.C. Sibberns dobbeltroman om *Gabrielis* (1826 og 1850) med forord af J.P. Mynster.⁷² Kierkegaard, Sibberns modsætning, har ifølge Helveg haft en stor betydning for denne genre, om end udøvelsen hos Kierkegaard snarere falder over i 'den filosofiske roman' (efter Jacobis forbillede). Også i disse æstetiske refleksioner får man hos Helveg udbytte af læsningen.

VII.

Den artikel, hvormed Helveg er blevet genopdaget i den nyere Kierkegaardforskning, er uden tvivl hans "Hegelianismen i Danmark". Allerede titlen er jo æggende. Dette mægtige ord i bestemt form: hegelianismen! Man spidser ører, forventningen spændes, man læser og så opdager man til sin store forbavselse, at det er Kierkegaard, hegelianismens ypperste bane-mand, der er den egentlige hovedperson. Hvad laver dog Kierkegaard under sådan en overskrift? Eller hvad laver en sådan overskrift på en artikel om Kierkegaard?

Det er her værd at bemærke sig, at Helvegs artikel er affattet i en bestemt situation og at den gennem *Dansk Kirketidende* først og fremmest henvender sig til gejstlige (især grundtvigianske) læsere, der netop havde oplevet det mest rystende angreb på deres eksistensberettigelse, som nogensinde har været ført. "Æmnet har sin praktisk-kirkelige Side", som Helveg diskret formulerer det, og følgelig finder man overalt i artiklen dette underliggende, aktualiserende perspektiv. Kierkegaard endte rigtignok med at angribe hele den "officielle Christendom", herunder Grundtvig og konsorter, men angrebet var dog vel fra først til sidst især møntet på Martensen, nu kirkens øverste mand, men tillige den mand, der engang fyldte universitetets auditorier ved sine sensationelle forelæsninger over den spekulative og ikke mindst hegelske filosofi. Mange af Helvegs læsere anno 1855 havde 15-20 år tidligere svimlet i den hegelianisme, der fra Martensen skyllede ind over landet. Kierkegaards angreb på Martensen anno 1855 er et angreb på den mand, der overhovedet har bragt hegelianismen ind i den danske kirke. Når den strategiske Helveg nu løftede 'hegelianismen i Danmark' op i en overskrift, så ville de fleste spontant tænke på Martensen. Og Martensen raserede naturligvis over denne formastelige grundtvigianisme: "Den er forresten for Øieblikket en Slags ecclesia triumphans, hvilket ogsaa viser sig i saadanne overmodige Artikler, som Kirketidenden ideligt fremkommer med".⁷³ Her tænkte han ikke mindst – jævnfør denne artikels indledende pryd-citat – på "Hegelianismen i Danmark".

Helvegs tese er den: Mon ikke Kierkegaards afsluttende opgør med Martensen ligger i direkte forlængelse af det opgør med hegelianismen, som præger Kierkegaards forfatterskab lige fra begyndelsen? I denne forbindelse er det værd at lægge mærke til, at "Hegelianismen i Danmark" ikke så meget omhandler den danske Hegel-reception, i hvert fald ikke dens positive resultater, hvis man kan tale om sådanne, men den skildrer snarere – stille triumferende – umuligheden af den rene hegelianisme, især opgøret med hegelianismen. Den positivitet, der træder frem i Helvegs fremstil-

ling, tilhører netop opgøret, hegelianismens afvikling, for så vidt dette ifølge Helveg må føre frem til det eneste alternativ, nemlig Grundtvig. Først med Grundtvig, hedder det i artiklens afskedsord, “er Hegelianismen og dens usunde Eftervirkninger overvundne” (sp. 852).

Det er Helvegs fortjeneste at være den første til at levere en oversigt over den danske hegelianisme. Selvom fremstillingen nok kan forekomme en smule karikeret, beror den på en sand og nuanceret opfattelse, som ikke med rimelighed kan afvises. Man kan sige, at den danske hegelianisme opstår i sommeren 1824, hvor J.L. Heiberg får sin famøse åbenbaring *til* den hegeliske filosofi,⁷⁴ mens den tilsvarende afsluttes i julen 1842, hvor hegelianeren A.P. Adler får sin kristelige åbenbaring *bort fra* den hegeliske filosofi. Det er perioden mellem disse to åbenbaringer, som egentlig er den væsentlige, men som hos Helveg kun lige skitseres i nogle – ikke uvittige – hovedtræk.

Helveg åbner i det store perspektiv, at den hegeliske filosofi på sin planlagte jordomrejse kun nåede til Norden. Sådan kunne det vitterligt tage sig ud anno 1855. Ikke nok med det, så blev den hegeliske filosofi bragt til Danmark af poeter (J.L. Heiberg, P.M. Møller), hvilket ingen kan betvivle, om end de herrer vel var andet end poeter. Den nåede kun – i Helvegs praktiske anskuelse – halvvejs til Råd- og Domhuset (F.C. Bornemann), mens den tog hele vejen til Kirken (H.L. Martensen). Og da man så til sidst – J.L. Heiberg havde dog allerede været der – tog fat på logikken (R. Nielsen, A.P. Adler), dvs. 1841–42, “var man strax færdig med Hegelianismen i Danmark” (sp. 827). Det er en sand pointe hos Helveg, at der aldrig i denne strømning var tale om “den rene skiære Hegelianisme” (sp. 827). Enhver dansk hegelianer var altid, som det allerede i 1843 hed om Adlers logik: “en Moderation (...) indenfor selve Skolen (...) et Tilbageskridt”.⁷⁵ Der er således to ting, som det er værd at mærke sig: dels at der altså aldrig har været nogen ‘ren’ hegelianisme i Danmark, hvis der da overhovedet nogen steder har været en sådan, dels at hegelianismen, da Kierkegaard i 1843 tog hul på sit pseudonyme forfatterskab allerede var afgået ved døden. Skal Kierkegaard derfor i kontakt med den *levende* hegelianisme, må det følgelig ske ved at gribe tilbage til disputatsen, *Om Begrebet Ironi*, fra 1841.

Nu spørger Helveg så – stille triumferende – anno 1855: Hvor er de henne nu, alle disse hegelianere? Og han svarer selv prompte: “Hegelianismen eksisterer ikke mere iblandt os” (sp. 827). Der var den ukuelige humanist, Heiberg, som vel aldrig fornægtede Hegel, men som nærmest meldte sig ind i Martensens kirke, mens forfatterskabet ebbede ud. Og så var der den centrale Martensen, der lod vente så længe på sin dogmatik, at da den udkom i 1849, var hans tidligere hegelianisme forvandlet til eklekticisme,

ja endog rokokko, vurderer Helveg. Martensen lader os ellers i sit famøse forord forstå, at værket ikke er skrevet for Kierkegaard-læsere, dvs. for dem, "som ikke føle Drift til sammenhængende Tænkning, men kunne tilfredsstille sig selv ved at tænke i Strøtanker og Aphorismer, Indfald og Glimt".⁷⁶ Og så var der den talentfulde, letsindige Rasmus Nielsen, hvis hegelianisme fordampede under den stærke påvirkning fra Kierkegaard, og som provokeret af Martensens forord påbegyndte det store, 'kierkegaardske' angreb på Martensen og den spekulative teologi som sådan. Det var begyndelsen på den strid om forholdet mellem tro og viden, der med en snes deltagere rasede i årene 1849-51. I denne forbindelse er det værd at bemærke, hvad man også bemærkede i samtiden, at Kierkegaard forholdt sig tavs i striden. Han havde altså ligesom et udestående med Martensen. Endelig anfører Helveg, at der også var nogle venstrehegelianere (han tænker rimeligvis på H. Brøchner og Fr. Beck), men de blev holdt – som tidligere nævnt – godt nede af biskop Mynster, dvs. de blev afskåret muligheden af en teologisk eller gejstlig karriere, og – ifølge Helveg – af Mynsters overmand, Kierkegaard. Hertil må dog bemærkes, at Kierkegaard privat var den unge Brøchners tilskyndende mentor, mens han rigtignok ved et par lejligheder tog Beck ved vingebeinet. Blandt alle disse Hegel-prægede forfattere findes imidlertid kun to – ifølge Helveg – som personligt og originalt har gjort op med hegelianismen på dansk grund – den ene er Adler, den anden er Kierkegaard. Før der endnu engang skal drages en parallel mellem disse to forfattere, må der først kastes lidt lys over Kierkegaard.

Lad os da begynde med citere den passage, som i den nyeste Kierkegaard-forskning er blevet gjort helt central.⁷⁷ Helveg noterer:

Jeg har hidtil ikke nævnt S. Kierkegaard i denne Udsigt over Hegelianismen i Danmark og dog staaer han i det allernærmeste Forhold til den, ihvorvel man kan være tvivlsom om man skal sige, at han hører med til den eller ikke snarere netop har blæst den bort, og hvorvidt hans Livs Ende har været i Samklang med hans Banes Begyndelse. Jeg troer det dog. Hegelianismen er endt i Kierkegaard og alligevel har denne neppe nogensinde ganske fornægtet Hegel (sp. 829).

Der gemmer sig to spørgsmål i denne passage, som Helveg sætter sig for at besvare ved at levere sine helt originale mellemregninger. For det første er der spørgsmålet om kontinuiteten i Kierkegaards forfattervirksomhed. I denne henseende var Kierkegaard allerede kommet Helveg i forkøbet, idet han i *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851) havde forsikret, at der fra *Enten* –

Eller (1843) gennem de senere værker går en rød tråd, den nemlig at forfatterskabet har været religiøst eller kristeligt “fra Først til Sidst” (SV3 18, 64). Det er imidlertid ikke *denne* kontinuitet, denne kristelige positivitet, Helveg vil have frem, for han mener i grunden ikke, at Kierkegaard “stiller sig med nogen Protest paa Christendommens Stade”, men at han snarere er en udfrittende Sokrates.⁷⁸ Hvor Kierkegaard hævdede en kontinuitet, der strakte sig gennem otte års publikation (1843-51), dér udvider Helveg perspektivet ved at spørge, om kirkekampens Kierkegaard er i samklang med begyndelsens Kierkegaard, dvs. forfatteren af disputatsen *Om Begrebet Ironi*. Helveg skuer altså ud over 14 års forfattervirksomhed, eller rettere: Han griber til begyndelsen for at fremmane en (glemt) Kierkegaard for derved at give læseren en nøgle til at forstå den adfærd, der til sidst bestemte kirkekampens Kierkegaard. Der er ikke blot tale om en parallel mellem begyndelsen og enden, forsikrer Helveg, idet der istedet er tale om en ubrudt bevægelse gennem den mellemliggende periode, hvilket dog ville blive for vidtløftigt at eftervise (jf. sp. 841).

For det andet indeholder passagen det store spørgsmål om forholdet mellem Kierkegaard og Hegel/hegelianismen. Helvegs fremstilling af dette forhold, der jo gøres til selve kontinuitetens befordringsmiddel, hører afgjort til noget af det mest bemærkelsesværdige, der i samtiden blev skrevet om Kierkegaard. Ikke så meget det, at han under kirkekampen erindrer om disputatsen, hvilket der også var andre, der gjorde.⁷⁹ Men det, at han så eftertrykkeligt lægger den Hegel-prægede disputats til grund for sin fremstilling af Kierkegaard, og netop i disputatsens anden del får uddestilleret den interessante formel, som ikke kun for stedse knyttede Kierkegaard til hegelianismen, men som også var grundstregen i hans portræt. Hvori består nu Helvegs mageløse opdagelse?

Sagen er den, at disputatsen “ikke blot handler om Ironi men er en Ironi, navnlig hvad dets Bestemmelse angaaer” (sp. 830), og denne bestemmelse var hverken at opnå magistergraden eller at løse et videnskabeligt problem, idet forfatteren istedet havde udfoldet sit “Livsprogram”, sin “Livsopgave”. Ifølge Kierkegaard er videnskaben, altså den hegelske filosofi, nu kommet i besiddelse af et “uhyre Resultat”, hvorfor opgaven da må være “at sætte Videnskabens Resultater over i det personlige Liv, *personligt at tilægne sig disse*” (Ibid.). Hertil bemærker Helveg to ting. Først: “Disse Ord betegne hans [dvs. Kierkegaards] fra Hegel afvigende Opgave (jeg siger med Flid ikke: Opfattelse) og tillige det Baand, som er ham og Hegel imellem” (Ibid.). Dernæst: “Ironien titter næsten ud af hvert Ord” (sp. 831). Resultatet er dette: “Ironien er Baandet imellem Kierkegaard og Hegel” (Ibid.).

Altså Kierkegaard og Hegel har samme *opfattelse* af, hvad der er videnskabens opgave. Selvom Hegel godt kunne mærke ironiens berettigelse, kunne han ikke selv få den frem, og der hvor den faktisk kom frem med den romantiske ironi, var den ifølge Hegel – og Kierkegaard – forfejlet. Først med Kierkegaard fremkom den berettigede ironi. Allerede i sin anmeldelse af Adlers logik havde Helveg påtalt den udprægede dualisme i den hegelske filosofi, dvs. den grelle modsigelse mellem Systemet/Logikken på den ene side og Livet/Eksistensen på den anden side. Det er med denne dualisme *in mente*, Helveg kan udstikke Hegel og Kierkegaard hver deres livsgerning, idet han naturligvis forbeholder sig det tredje (grundtvigske) standpunkt, hvor liv og videnskab er uadskillige i den kristelige positivitet. Hegels filosofiske opgave er altså at arbejde på systemet, mens Kierkegaards ironiske opgave bliver at afprøve denne filosofi på eksistensen.⁸⁰

Ligesom det er ironien, der knytter Kierkegaard til Hegel, så betegner ironien også det livsprogram, som går gennem hele forfatterskabet. Og det er Helveg vel den første til at hævde.⁸¹ Efter at have påvist *the missing link* springer Helveg over til at skildre den kierkegaardske ironiker, hvilket sker ved en sammenkædning af en række passager fra disputatsens anden del. Helveg synes at være klar over – se sp. 841f. – at han i sit portræt af ironikeren slet ikke skelner mellem den sokratiske, den romantiske og den beherskede ironi, ligesom han også må ofre den humor, der introduceres i disputatsens sidste linjer. Han slår i stedet ned på Kierkegaards distinktion mellem det profetiske individ, den tragiske helt og det ironiske subjekt, og han kommer snart frem til det resultat: “Læserne ville sikkert være enige med mig om, at den Skildring, Forf. her giver af det ironiske Subject, er hans efterfølgende Livs Portræt, ligetil han udaandede paa Frederikshospital” (sp. 834). Altså ikke det profetiske individ, men det ironiske subjekt betegner den Kierkegaard, der huserede under kirkekampen.

Der er i øvrigt værd at bemærke sig de spatieringer, Helveg gør i sine citater fra disputatsen, idet de forekommer at være en art allusioner til kirkekampen, eller en slags påvisning af profetiske udsagn, hvormed begyndelsens Kierkegaard allerede havde foregrebet afslutningens Kierkegaard. Helveg, der som nævnt allerede i to artikler havde draget en parallel mellem to profeter, genoptager nu denne sammenligning mellem Kierkegaard og Adler,⁸² idet han forsikrer, at han *ikke* kender de to forfattere personligt.⁸³ Begge er de originale i deres løsrivelse fra Hegel, men hvor Adler bevæges af en umiddelbar, romantisk genialitets stemninger og lyrik, dér har den ironiske Kierkegaard sin styrke i den dialektiske refleksion. Hvor der hos Adler findes et brud, nemlig hans åbenbaring, dér er Kierkegaard ud af ‘én

støbning'. Karakteristisk for begge er deres ejendommelige gentagelser,⁸⁴ men hvor Adler mere er den 'positive' dogmatiker, dér er Kierkegaard en 'negativ' sokratiker. Adler søger et system af dogmer ved at tilsidesætte det etiske, mens Kierkegaard omvendt lægger vægten på det etiske og først under kirkekampen går ind i en dogmatisk strid ved at udskifte 'forsoningsdogmet' med 'forbilledligheden'. Helveg har her fat i et yderst centralt tema.

Der er ifølge Helveg fire centrale spørgsmål, hvorpå man kan prøve overensstemmelsen mellem de to forfattere. Hvor Adler ikke vil holde sig til *skriftprincippet*, idet han tillige trækker såvel på sin åbenbaring som på kirke og menighed, dér fordrer Kierkegaard kun 'den enkelte' over for det Ny Testamente. Herved placeres Kierkegaard hermeneutisk i en yderliggående protestantisme. Hvor Adler nærmest opfatter *videnskaben* (filosofien) som teologiens tjenestepige, dér finder man hos Kierkegaard en accept af teologisk videnskab, fx i *Begrebet Angest* (1844), når den blot ikke gøres til grundlag for tro. Denne placering af Kierkegaard er utvivlsomt en replik til Rasmus Nielsen og andres brug af Kierkegaard under striden om tro og viden (1849-51), hvor man (Nielsen) endte med at benægte hele teologien som videnskab.⁸⁵ Hvor Adler i det kirkepolitiske spørgsmål om trosfrihed nærmest vil omvende 'med sværd i hånd', dér nægter Kierkegaard at kæmpe for forandring i det bestående, idet han kun vil potensere inderlighed. Kierkegaard endte dog med at ville omvælte det beståendes institutioner, mener Helveg.⁸⁶

Endelig står vi ved det fjerde og sidste spørgsmål, nemlig spørgsmålet om kristendommens forhold til 'det naturlige menneske' eller humaniteten. Dette er ifølge Helveg grundspørgsmålet, idet han mener, at Adler, men i grunden også Kierkegaard, betragter det naturlige menneske som fordærvet. I kontrast hertil står netop Helvegs grundtvigske anskuelse. Kierkegaard havde – som anført – "neppe nogensinde ganske fornægtet Hegel". Nej, først med Grundtvig "er Hegelianismen og dens usunde Eftervirkninger overvundne" (sp. 852).⁸⁷ Her standser Helveg i "Hegelianismen i Danmark". Senere uddybede han bl.a. sagen på følgende, tankevækkende måde:

Ikke mindre divergere Grundtvig og Kierkegaard i Opfattelsen af det Menneskelige. Deri stemme de, at de netop begge tage det Menneskelige til Udgangspunkt og hver paa deres Maade kunne forliges med Göthes Ord: Dem Menschen ist der Mensch das Wichtigste. Dog i Synet for det Menneskelige og sammes Udvikling gaae de meget langt fra hinanden. Med al den Op-

mærksomhed, Kierkegaard skjænker det Menneskelige, undgaaer han ikke at ende umenneskeligt; Beviis herfor ere Øieblikkene. Men dette Umenneskelige giver sig fra først af tilkjende, ligesom det er et betænkeligt Vidnesbyrd, han aflægger om sig selv, at han aldrig har været Barn. Kierkegaard begyndte med at fremstille Ironien i Sokrates; alt [allerede] denne Opfattelse maa jeg sigte for at være umenneskelig: Sokrates skal ikke være 'noget' ironisk, men ene ironisk, slet ikke andet – et saadant Væsen ophører at være menneskelig Existents. Ironi er i og for sig noget umenneskeligt og tør kun bruges som Giften til officinalt Brug; den rene Ironi virker dræbende. Kierkegaard har særlig taget Sigte paa de to Begreber Ironi og Humor, og om deres gjensidige Forhold maaskee sagt noget af det bedste som er sagt. Selv bevæger han sig ofte i det humoristiske, men dog maa jeg betegne Ironien som hans Livselement; derfor ender han i Satiren, som Ironien maa, naar ikke andre Magter træde til, og som bliver bestandig mere skjærende, jo stærkere Haabet fornægtes. Det er egentlig Haabet, som Kierkegaard fattes; det har holdt Grundtvig menneskelig oppe, med dets Opgivelse har Kierkegaard fornægtet det Menneskelige.⁸⁸

Så vidt Helveg. Hvad end man måtte dømme om hans til tider helt moderne opfattelse af Kierkegaard, så kan man dog ikke frakende ham et skarpt blik for sagens kerne. Det blik, som gør "Hegelianismen i Danmark" til interessant læsning. Det blik, som med fordel kunne integreres i vor tids Kierkegaard-forskning.

Noter

1. Se *Biskop H. Martensens Breve*, udg. af Bjørn Kornerup, bd. 1 (= *Breve til L. Gude 1848-1859*), Kbh.: G.E.C. Gads Forlag, 1955, s. 153.
2. Artiklen, som ikke siden er optrykt, fremkom i *Dansk Kirketidende*, udg. af L. Helweg & C.J. Brandt, 1855, nr. 51 og 52 (16. og 23. dec.), sp. 825-837 og 841-852. Den har været kendt siden den første bibliografi over Kierkegaard-litteratur, nemlig Thomas Hansen Erslews *Supplement til 'Almindeligt Forfatter-Lexicon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande'* bd. 1, Kbh. 1858, s. 759 (se også bd. 2, 1864, s. 35, hvor den anføres i forbindelse med receptionen af *Om Begrebet Ironi*). Den findes endvidere optaget i Jens Himmelstrups *Søren Kierkegaard. International Bibliography*, Kbh.: Nyt Nordisk Forlag & Arnold Busck, 1962, som nr. 2561. Endelig er den nævnt i Howard V. Hongs "Historical Introduction" til *The Concept of Irony*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1989, s. xiv, hvor den dog fejlagtigt henvises til *Theologisk Tidsskrift*.
3. Jf. Aage Kabell *Kierkegaardstudiet i Norden*, Kbh.: H. Hagerup, 1948, s. 70.
4. Jørgen I. Jensen har sagt om Helveg, at "hans større teologiske hovedværker og hele hans teologiske bestræbelse hører til noget af det mest glemte i dansk teologi – hvis man kan bruge det udtryk", jf. artiklen "Forventningens teologi" (1988), optrykt i *Mødepunkter. Teologi – Kultur – Musik*, Kbh.: Forlaget Anis, 2004, s. 364-383; s. 365.
5. Se Carl Henrik Koch *En flue på Hegels næse eller om Adolph Peter Adler og om Søren Kierkegaards forhold til ham*, Kbh.: C.A. Reitzel, 1990; Otto Bertelsen *Søren Kierkegaard og de første grundtvigianere*, Kbh.: C.A. Reitzel, 1996; Habib C. Malik *Receiving Søren Kierkegaard*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 1997; Tonny Aagaard Olesen "Kierkegaard's Socratic Hermeneutic in *The Concept of Irony*" i Robert L. Perkins (red.) *International Kierkegaard Commentary*, Vol. 2 (*The Concept of Irony*), Macon, Georgia: Mercer University Press, 2001, s. 101-122; Jon Stewart *Kierkegaard's Relation to Hegel Reconsidered*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003; Arne Grøn "Ambiguous and Deeply Differentiated: Kierkegaard's Relations to Hegel" i *Kierkegaardiana*, 23, 2004, s. 179-200; Markus Kleinert *Sich verzehrender Skeptizismus. Läuterungen bei Hegel und Kierkegaard*, (*Kierkegaard Studies. Monograph Series* 12), Berlin & New York: Walter de Gruyter, 2005, s. 147.
6. Nemlig i Søren Jensens artikel "Frederik Helveg og Søren Kierkegaard – en grundtvigianer mellem Kierkegaard-recension og -reception" i *Fønix*, 1991, nr. 1, s. 1-21. Se også sammes ajourføring i "Bad timing. Om at Helveg tit var forud for sin tid" i *Fønix*, 2004, nr. 3/4, s. 101-112.
7. Eller, som han var døbt: Hans Friedrich Helveg. Indtil 1864, hvor han tog den danske navneform: Frederik Helveg, havde han signeret sine publikationer: 'Fr. Helweg' el. 'F. Helweg'. Et fint foto af Helveg findes i *Eline Boisens Erindringer*, udg. af Anna Bojsen-Møller, Kbh.: Gyldendal, 1999, bd. 2, s. 763. I dette værk finder man også en række skildringer af Helveg, idet hans hustru, Agnes, var Eline Boisens veninde.
8. Helveg har selv udførligt forklaret denne påvirkning i *Livstanke og Livsgjerning. En Redegørelse*, Kbh.: Karl Schönbergs Forlag, 1892.
9. Se indledningen til Søren Jensen "Frimenighed og apostelskole. Frederik Helveg som oldkirkehistoriker" i antologien *Kirken af levende Stene. Den grundtvigske tradition i dansk kirkehistoriskrivning*, Frederiksberg: Forlaget Anis, 1994, s. 79-107.

10. Se Vilhelm Birkedals skildring af Helveg i *Personlige Oplevelser i et langt Liv*, bd. 2, Kbh.: Karl Schønbergs Forlag, 1890, s. 34ff.
11. I journaloptegnelsen JJ:284 fra 1844 skriver Kierkegaard: "Det er ligesom da Helveg sprang paa Prædikestolen til Ære for Christendommen og formodentlig vilde bevise dens Sandhed derved, at han kunde springe en halv Alen i Veiret" (SKS 18, 230). Det er rimeligvis samme optrin, Kierkegaard tænker på i *Stadier paa Livets Vei* (1845), hvor der tales om "Den, der slaar Entrechtat paa Prædikestolen" (SKS 6, 241).
12. Som også fandtes i Kierkegaards bibliotek, jf. ktl. 8-10.
13. Se Søren Jensens indledning til *H.F. Helvegs forfatterskab – en bibliografi*, s. 11f.
14. Mere herom i Søren Jensens artikel "Frederik Helveg og Røddinge Højskole" i *Vartovbogen*, udg. af Kirkeligt Samfund, Kbh.:Vartov, 1995, s. 86-114.
15. Se journaloptegnelsen NB8:82, SKS 21, 179.
16. Se Søren Jensen "Frederik Helveg og Søren Kierkegaard", s. 6, samt P.P.Jørgensen *H.P. Kofoed-Hansen (Jean Pierre) med særligt Henblik til Søren Kierkegaard*, Kbh.: Gyldendalske Boghandel, 1920, s. 443-557, især s. 448-462.
17. Helvegs tid i Købelev samt en oversigt over hans teologi findes i Søren Jensen "Den lærde Frederik Helveg i Købelev" i *Stiftsbog og landemode-akt for Lolland-Falsters Stift*, 1996, s. 49-59. Se også sammes "En præst kommer til Lolland" i *Dansk Kirkeliv 1988-1989*, Århus 1988, s. 51-62.
18. Se Vilhelm Birkedal *Personlige Oplevelser i et langt Liv*, bd. 2, s. 36.
19. For nu at benytte et sandt ord af Jørgen I. Jensen, "Forventningens teologi", op.cit., s. 365.
20. Søren Jensens indledning til *H.F. Helvegs forfatterskab – en bibliografi*, Kbh. [Søren Jensen], 1987.
21. Jørgen I. Jensen, "Med Jakob Balling i det kirkehistoriske eksperimenterium" (1993), i *Mødepunkter*, op.cit., s. 266.
22. Ud over den allerede anførte litteratur om Helvegs forfattervirksomhed af Søren Jensen kan nævnes Jørgen I. Jensen "Forventningens teologi", op.cit.
23. Se Helvegs "Afslutning og dog ingen Slutning", 1861, s. 314. Jf. note 70.
24. Se Søren Jensen "Bad timing – om at Helveg til var forud for sin tid", 2004, s. 104. Helveg mener i øvrigt, at den kristne videnskab længe har trængt til en sokratisk efterprøvelse. Kants kriticisme var et sådant forsøg, men det manglende dens kristelige retning. Bedre bud på en kristelig Sokrates kom med Lessing og Schleiermacher, men heller ikke de synes at kunne leve op til betegnelsen, ikke målt i forhold til Kierkegaard: "Det er Læserkredsen bekendt, at der iblandt os er opstaaet en Aand, som fremfor de tidligere maatte beile til det nye Socratesnavn. Hans Spørge- og Frittekunst har især, som det maatte ventes, rettet sig imod de egentlige religiøse Problemer og søgt for alles Øine at klare det Spørgsmaal, hvad Christendom og hvad Christenhed er. At han med profetisk Alvor skulde ryste Samvittighederne, kan neppe ventes af en 'gudfrygtig Satiriker'; derimod nok, som det ogsaa er skeet, at han skulde drage de videnskabelige Problemer ind i sin Kritik for at oprette den gode, sokratiske Forskiel imellem det, vi vide, og det, vi ikke vide. Theologien trænger særlig til en saadan Sigtelse", *Spaadommene eller Gud i Historien*, bd. 1, s. 29.
25. Mere herom hos Jørgen I. Jensen; se "Erich Auerbach og gentagelsen. Omkring *Figura*-essayet" (2000), "Forventningens teologi" og "Forsøg med romantik og kristendom" (1989), i *Mødepunkter*, op.cit., s. 320f., 378 og 664f.
26. Se Jørgen I. Jensen, "Forventningens teologi", op.cit., s. 369.
27. Dog bør to samlinger fra 1849 fremhæves; den første, *Døberen Johannes. To Prædikener*, fordi den indeholder en bearbejdet version af den prædiken, Kierkegaard hørte i Helligåndskirken julen 1848, og den anden, *Liljerne paa Marken og Rosen fra Jericho*, her blot på grund af den påfaldende titel.

28. I Jens Himmelstrups *Søren Kierkegaard. International Bibliography*, opregnes ni artikler af Helveg, nemlig nr. 2561-2569.
29. Der er tale om fire mindre afhandlinger på tilsammen omkring 170 sider: "S. Kierkegård og 'de efterladte papirer'. Literær-historisk indlæg" i *Nordisk Månedsskrift*, 1874, 1. halvår, s. 294-320, hvori man finder fremragende iagttagelser om bl.a. Kierkegaards forhold til Goldschmidt og Adler; "Søren Kierkegård og nutiden. Indlæg nr. 2" i *Nordisk Månedsskrift*, 1877, 2. halvår, s. 290-319, hvori der leveres en kritisk gennemgang af Georg Brandes' Kierkegaard-biografi; "Søren Kierkegård og efterslægten" i *Nordisk Månedsskrift*, 1881, 1. halvår, s. 133-156 og 278-305, der kommer ind på Kierkegaards overdrivelser, selvmodsigelser og adressering til eftertiden i de efterladte papirer samt på Sokrates, Grundtvig, Calvin og en længere afhandling om Kierkegaard-Hamann; "Søren Kierkegårds selvbedømmelse. Et sidste indlæg" i *Nordisk Månedsskrift*, 1882, 1. halvår, s. 81-111 og 250-283, hvori der bl.a. tales om Sokrates, Schopenhauer og ikke mindst om forholdet Kierkegaard-Grundtvig. I denne sidste artikel (s. 83) bemærker Helveg også, hvordan Kierkegaard "afdækkede Uoverensstemmelsen" mellem Mynsters lære og liv, hvilket C.L.N. Mynster ikke brød sig om, jf. dennes *Har S. Kierkegaard fremstillet de christelige Idealer – er dette Sandhed?*, Kbh.: C.A. Reitzel, 1884, s. 31.
30. Se brevet fra Emil Boesen til Kierkegaard dateret 7. marts 1850, trykt i *Breve & Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard*, udg. af Niels Thulstrup, Kbh.: Munksgaard, 1953, bd. 1, s. 270 (nr. 250).
31. Otto Bertelsen *Søren Kierkegaard og de første grundtvigianere*, Kbh.: C.A. Reitzel, 1996, s. 95.
32. *For Literatur og Kritik*, bd. 1, 1843, s. 267-278.
33. *Op.cit.*, s. 278.
34. Se anmeldelsens afslutning i *For Literatur og Kritik*, 1843, s. 278, hvor Helveg bemærker, "at han med Interesse vilde see Læren om Begrebet [dvs. den subjektive logik] fremstillet af den samme Pen, der har vidst at bringe saa megen Klarhed og Livlighed i Læren om Væren og Væsen [dvs. den objektive logik]".
35. Helveg anmeldte skriftet i *Fædrelandet*, 1843 (3. september), nr. 1345, sp. 10781-10784.
36. Hele sagen er udførlig belyst i Carl Henrik Koch *En flue på Hegels udødelige næse eller om Adolph Peter Adler og om Søren Kierkegaards forhold til ham*, Kbh.: C.A. Reitzel, 1990.
37. *Dansk Kirketidende*, 1846 (19. og 26. juli), nr. 45 og 46, sp. 729-740 og 745-755.
38. *Dansk Kirketidende*, nr. 45, sp. 729-730.
39. *Dansk Kirketidende*, nr. 45, sp. 729. Helveg kalder i øvrigt – helt profetisk – Kierkegaard: "en Skribent, hvis Betydning for vor Literatur hidtil turde være mere anet end forstaaet". Og Kierkegaard er fremtrådt "med den fuldstændigste Ringeagt, ja Forhaanelse af hvert Objectivitetens omslyngende og forklarende System, men med den dybeste Anerkjendelse af Troen, som den uendelige Interesseerthed, som Lidenskabelighed, som Forelskelsen, og lod hver Bevægelse i Sjælen finde Ord, som han lod Ordet blive Dialektikens Fjederbold" (sp. 729).
40. Kierkegaard skrev fra midten af juni til slutningen af sept. 1846 den første version af en bog om Adler (*Pap. VII 2 B 235*, s. 5-230); i 1847 foretog han både en anden (*Pap. VIII 2 B 7-8*, s. 20-45) og en tredje (*Pap. VIII 2 B 9-27*, s. 46-79) nyordning og tilrettelæggelse af bogen (almindeligvis omtalt som *Bogen om Adler*).
41. Se journalen NB:39, hvor Kierkegaard skriver: "Adler har ogsaa lært Noget af dem [dvs. af Kierkegaards skrifter], det mærker man tydeligt; thi det er ikke sandt, hvad hans smigrende Recensent fortæller i Kirketidenden, at han er begyndt omtrent samtidig med Pseudonymerne, men han er begyndt efter dem; og Stilen i hans fire sidste Skrifter er mærkelig fra den i hans Prædikener, hvor han endnu ikke har været paavirket. Derimod er det sandt, hvad hiin Recensent siger, at der stun-

- dom findes Steder i A[dl]er] (4 sidste Bøger) som aldeles erindre om Pseudonymerne, men deri ser jeg ikke noget Fortjenstlig, hverken i at copiere en Anden, ell. i at glemme, at man selv ved at have haft en Aabenbaring, har ganske andre Ting at tænke paa end Sprog-Øvelser” (SKS 20, 42f.).
42. Se *Pap. VII 2 B 235*, s. 27.
43. Se Adlers *Betragtninger byggede paa Grundlaget af mit Forsøg til en kort systematisk Fremstilling af Christendommen i dens Logik*, Kbh.: [Forfatterens Forlag], 1847. Dedikationen lyder: “Velærværdige Hr. Pastor F. Helveg. Forstander for Høiskolen i Rødding, tilegnes dette Arbejde med Høiagtelse / fra Forfatteren”.
44. *For Literatur og Kritik*, bd. 2, 1844, s. 1-49 og 109-165.
45. Dette dog sagt med forbehold, idet Helveg på en måde slet ikke når frem til de mere radikale Faust-skikkelser hos Kierkegaard, især den i *Frygt og Bæven*. Helveg leverer en skitse af den folkelige Faustdigtningens historie, hvorefter han gennemgår den nyere Faust-digtning i fire momenter: 1) den goetiske eller metafysisk-religiøse Faust-digtning; 2) den lessingske eller subjektiv-moralske Faust-digtning; 3) den klingerske eller objektiv-moralske Faust-digtning; 4) den lenauske og den religiøse Faustdigtning som fremtidens opgave. Ligesom Kierkegaard, der i sin ungdom havde tilegnet sig hele dette pensum, og ligesom Martensen i sin afhandling om Lenaus Faust, ender Helveg altså ved Lenaus kristne Faust. Herfra og til de dæmoniske Faust-skikkelser i Kierkegaards værker er der et spring.
46. Hvad angår Job, så har Helveg senere antydnet betydningen af Kierkegaards fremstilling i *Gjentagelsen* (1843), hvor Job som type opfattes under gentagelsens kategori, hvilket falder i tråd med Helvegs egne typologiske interesser. Se fx hans *Spaadommene eller Gud i Historien*, bd. 1, Kbh.: C.G. Iversen, 1855, s. 20f., 33f., 43 noten og 58f., “Søren Kierkegårds selvbedømmelse”, 1882, s. 104, samt *Livstanke og Livsgerning*, s. 57.
47. Se *Pap. VI B 40,7* og 98,25.
48. Se SKS 7, 83.
49. *For Literatur og Kritik*, bd. 5, 1847, s. 1-65.
50. *For Literatur og Kritik*, bd. 6, 1848, s. 205-255.
51. Her kan også tilføjes Helvegs interesse for den Schellings senfilosofi, som Kierkegaard overværede i Berlin vintersemesteret 1841/42. Allerede i Helvegs første anmeldelse af Adler, fremdrages Schellings Hegel-kritik (*For Literatur og Kritik*, bd. 1, s. 271), og da Schellings senfilosofi, herunder ‘Berliner’-filosofien posthumt blev udgivet fra 1856, mødte den straks en kompetent anmelder i Helveg, der sågar inddrog Kierkegaard (*Dansk Kirketidende*, 1856 (31. aug. og 7. sept.), nr. 36 og 37, sp. 561-573 og 578-588. Sml. også *Livstanke og Livsgerning*, s. 9-11.
52. Se Helveg “Die kirchlichen Zustände im Herzogtum Schleswig. Eine Erwiderung” i *Zeitschrift für Protestantismus und Kirche*, (Erlangen) 1852, s. 90. Dansk oversættelse i *Dannevirke*, dec. 1851, hvor passagen findes i nr. 237 (11. dec.), sp. 2.
53. Se Søren Jensen “Bad timing. Om at Helveg tit var forud for sin tid”, s. 105.
54. Otto Bertelsens *Søren Kierkegaard og de første grundtvigianere*, Kbh.: C.A. Reitzel, 1996, er simpelt hen en gennemgang af *Dansk Kirketidende*. Kierkegaard ejede i sit bibliotek alle årgange frem til 1853, jf. ktl. 321-325.
55. Se Leif Grane “Det teologiske fakultet 1830-1925” i *Københavns universitet 1479-1979*, Kbh.: G.E.C. Gads forlag, 1980, s. 400. Eduard Geismer gør også opmærksom på artiklerne i *Søren Kierkegaard. Hans Livsudvikling og Fofattervirksomhed*, bd. 6, Kbh.: G.E.C. Gads forlag, 1928, s. 90.
56. Se Søren Jensen “Bad timing – om at Helveg tit var forud for sin tid”, s. 103f.
57. *Thurah Riimbrev til Johannes Forførelsen alias Dr. Søren Kierkegaard*, Kbh. 1855. Helvegs indlæg findes

- i "Et Ord om Thurahs Riimbrev" i *Dagbladet* 1855 (26. oktober), nr. 251. Se også Habib C. Malik *Receiving Søren Kierkegaard*, Washington D.C.:The Catholic University of America Press, s. 107-109, samt Søren Jensen "Frederik Helveg og Søren Kierkegaard", s. 10f.
58. Da Helveg senere i Kierkegaards efterladte papirer læste de evindelige klager over *Corsarens* angreb, måtte han sande, at den københavnske Sokrates langt fra levede op til den ophøjede ro, der kendetegnede forbilledet; se "Kierkegård og nutiden", 1877, s. 306, og "Søren Kierkegård og efterslægten", 1881, s. 140ff. I morskabsbladet *Folkets Nisse*, 1855, nr. 245 (10. nov.), findes i øvrigt en kras satire over Helvegs sammenstilling af "Aristofanes, Aarhundreders Beundring, Verdenshistoriens største Polemiker, og – sølle Thurah!!!"
59. Trykt i *Dansk Kirketidende*, 1855 (1. juli), nr. 29, sp. 457-472. Se Otto Bertelsen *Søren Kierkegaard og de første grundtvigianere*, s. 95f., og Søren Jensen "Frederik Helveg og Søren Kierkegaard", s. 6f.
60. Se Habib C. Malik *Receiving Søren Kierkegaard*, s. 111.
61. Trykt i *Dansk Kirketidende*, 1855 (30. september), nr. 40, sp. 641-651. [optrykt i uddrag samme år i *Dannevirke*, nr. 231 (2. oktober)]. Se Otto Bertelsen *Søren Kierkegaard og de første grundtvigianere*, s. 118-122, og Søren Jensen "Frederik Helveg og Søren Kierkegaard", s. 11-14, samt C.H. Koch *En flue på Hegels udødelige næse*, s. 188.
62. "En Parallel mellem to Profeter", sp. 645.
63. "En Parallel mellem to Profeter", sp. 647.
64. Der blev også i samtiden rejst indvending mod Helvegs brug af udtrykket 'profet' i forbindelse med Adler og Kierkegaard; se fx den anonyme artikel "En Parallel" i *Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark*, 1855 (6. okt.), nr. 43-44, s. 203-205, hvor man til selvsyn optrykker såvel Adlers åbenbaring som Kierkegaards påkaldelse af styrelsen, samt Hans Brøchners anonyme anmeldelse af J.C.M. Ørums pjece *Sandhedsvidnestriden* (1856), i *Fædrelandet*, 1856 (20. dec.), hvor Helvegs kåring af Kierkegaard som profet kaldes den "bequemme Fremgangsmaade", idet Helveg som præst undgår at tage stilling: enten-eller. Helveg har dog senere leveret fine betragtninger over styrelsens funktion hos Kierkegaard, jf. "S. Kierkegård og 'de efterladte papirer'", 1874.
65. Trykt i *Dansk Kirketidende*, 1855 (16. og 23. december), nr. 51 og 52, sp. 825-837 og 841-852. Se Otto Bertelsen *Søren Kierkegaard og de første grundtvigianere*, s. 137-142, og Søren Jensen "Frederik Helveg og Søren Kierkegaard", s. 7-9.
66. Trykt i *Dansk Kirketidende*, 1856 (9. marts), nr. 11, sp. 161-175. Se Otto Bertelsen *Søren Kierkegaard og de første grundtvigianere*, s. 153-155, og Søren Jensen "Frederik Helveg og Søren Kierkegaard", s. 9f.
67. Otto Bertelsen citerer i hans *Den kirkelige Kierkegaard og den 'antikirkelige'*, Kbh.: C.A. Reitzel, 1999, s. 79, artiklens grundopfattelse, nemlig at Kierkegaards liv var "een fra Begyndelsen beregnet og med ualmindelig *begunstiget* Konsekvens udført Bevægelse", idet han korrekt tilføjer: "Siden har adskillige Kierkegaard-forskere, bl.a. min gamle ven Gregor Malentschuk, hævdet noget lignende."
68. Se også "Søren Kierkegård og efterslægten", 1881, s. 151f. Helveg havde dog også peget på forskellene mellem Kierkegaard og Calvin, jf. "Afslutning og dog ingen Slutning", 1861, s. 340ff. Helvegs bror, Ludvig Helveg, har i øvrigt udfoldet den analogi, at hvor Luther svarer til Grundtvig, dér svarer Calvin til Schleiermacher, jf. 2. afdeling af artiklen "Grundtvig og Schleiermacher" i *For Literatur og Kritik*, bd. 6, 1848, s. 337-348. I J.C.M. Ørums artikel "Grundtvigianerne og S. Kierkegaard", trykt i sammes *Theologiske Flyveblade*, nr.3, april 1856, roses Helveg for at være den første grundtvigianer, der anerkender Kierkegaards kristelige fordring (nemlig i *Dansk Kirketidende*, nr. 29), mens han revses for senere at ville løbe fra sin anerkendelse ved "at søge Ly bag Grundtvig og

- derfra tilraabe Kierkegaard: Du er Calvinist; men jeg og Grundtvig ere Lutheranere (Dansk Kirket. 1856 Nr. 11)", s. 43.
69. Trykt i *Dansk Kirketidende*, 1857 (1., 8. og 15. februar), nr. 5, 6 og 7, sp. 69-79, 85-94 og 115-120. Se Otto Bertelsen *Søren Kierkegaard og de første grundtvigianere*, s. 158-161.
70. Der er i alt tale om følgende artikler: "Nutidens Stilling og Opgave i Forhold til Reformationen" i *Dansk Kirketidende*, 1860 (15. april), nr. 15-16, sp. 225-256; "Efterskrift" i *Dansk Kirketidende*, 1860 (6. maj), nr. 19, sp. 297-299; "Afslutning og dog ingen Slutning" i *Dansk Kirketidende*, 1861 (12. og 18. maj), nr. 20-21 og 22, sp. 306-336 og 337-350. I den sidste artikel hedder det: "Det er min Overbeviisning, at man kun seer Kierkegaard ret, naar man seer ham i Forhold til Grundtvig", sp. 312.
71. Trykt i *Dansk Kirketidende*, 1857 (4. og 11. oktober), nr. 41 og 42, sp. 653-656 og 672-682.
72. Helweg mener, at kirkekampens Kierkegaard allerede havde fået et træffende svar med denne Sibbern-mynsterske udgivelse, men – som Jens Himmelstrup har bemærket – er sagen vel den omvendte. Se Jens Himmelstrup *Sibbern. En Monografi*, Kbh.: J.H. Schultz Forlag, 1934, s. 275f.
73. Se *Biskop H. Martensens Breve*, op.cit., bd. 1, s. 153.
74. Se Kierkegaards forevigende satire i *Afsluttende videnskabelig Efterskrift* (1846), i *SKS* 7, 169.
75. Se *For Literatur og Kritik*, 1843, s. 267.
76. Se Martensen *Den christelige Dogmatik*, Kbh. 1849, s. III.
77. Se Jon Stewart *Kierkegaard's Relations to Hegel Reconsidered*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Han udlægger passagen som følger: "Here Helweg correctly notes that Kierkegaard's relation to Hegel and Hegelianism is not an easy matter to form a final judgement about. It is ambiguous, contradictory, and deeply differentiated. Moreover, Helweg implies that Kierkegaard's relation to Hegel changed over the course of his life. This is in accordance with the thesis of Helweg's article, namely, 'Hegelianism came to an end in Kierkegaard, and yet he never completely rejected Hegel'", s. 81. Og til sidst i afhandlingen: "I would like here at the end of this investigation to return to the words of Helweg that were cited at the beginning and that have been used as the guiding insight. It will be recalled that Helweg noted a deep ambivalence in Kierkegaard's relation to Hegel. He notes that while Kierkegaard criticized a number of Hegelians, nonetheless, even at the end of his life he can be said to have been under the influence of Hegel", s. 651.
78. Se Helwegs "Afslutning og dog ingen Slutning", 1861, s. 316: "Kierkegaards Fremtræden kalder jeg hans Magisterdisputats om Ironien, hvormed han saa at sige skrev sit Program; jeg har tidligere godtgjort, at han deri skizzerede selv sin hele efterfølgende Virksomhed. Deraf fremgaaer alt [alle-rede], at Kierkegaard ikke stiller sig med nogen Protest paa Christendommens Stade, derimod som Sokrates klæder han Protesten i Dragt af et Spørgsmaal til Samtiden. Man kan derfor ikke opfatte ham som Filosof, idetmindste ikke som de fleste nyere ere det, der fremtræde med deres System, han er netop 'Systemets' første Modstander. Kierkegaard spørger om de Andres Tankegang men rigtignok saaledes, at han selv hjælper til at rede denne ud af dens mangehaande Forvirring, og derved forhjelper Samtiden til Selvdom, Sandheden til Seir. Det er hans ikke blot literære Virksomhed men en Opgave, han selv i sit noget særlingsagtig farvede Liv meente at forfølge."
79. Det skal dog bemærkes, at der flere gange under kirkekampen blev erindret om Kierkegaards disputats. Fx i *Flyve-Posten*, 1855 (12. jan.), nr. 10, hvor det i artiklen, "Er Dr. S. Kierkegaard en christelig og filosofisk Sandhedsven?", om Kierkegaard hedder: "Han skriver som dialektisk Kunstner; men han fremtraadte ogsaa tidligt som *Ironiens* Tolk; han har yndet og hyldet denne Tankeform i alle sine Skrifter uden selv at være Sokratiker. (...). Han er desuden som Forfatter, som Stilist, ligesom en født Ironiker. Hans alvorligste Tale er saa gennemvævet med Ironi – hyppigt ogsaa med ironisk Spot, ligesom nu nylig – at der hører en ikke ringe Øvelse og Færdighed til at kunne med

- Vished vide, hvad hans rette Mening er. Om han *altid* selv veed det, lade vi staae uafgjort”. Eller i *Dagen* 1855, 14. nov., hvor det om disputatsen hedder: “Dette Arbeide har vistnok Betydning i og for sig og desuden som karakteristisk for Kierkegaards Udvikling, da det vidnede om hans fortrolige Bekjendtskab med hiin Ironiens og Dialektikens Mester, den ‘maieutiske’ Methodes Opfinder, med hvis Optræden Kierkegaards senere Virksomhed maatte frembyde saa megen Lighed”.
80. Sml. Jon Stewart *Kierkegaard's Relation to Hegel Reconsidered*, s. 646f.
  81. Helveg finder senere samme synspunkt hos Georg Brandes; se “Søren Kierkegård og nutiden”, 1877, s. 302.
  82. Senere, da Kierkegaards bog om Adler blev udgivet i *Af Søren Kierkegaards Efterladte Papirer*, fik Helveg lejlighed til at genoptage forholdet en sidste gang, jf. “S. Kierkegård og ‘de efterladte papirer’”, 1874, s. 305ff.
  83. Dette i modsætning til fx Joakim Garff, der i *SAK*, Kbh.: Gads forlag, 2004, s. 401, hævder, at Helveg “kendte Adler personligt”.
  84. Se sp. 845. Dette forhold har fået en ejendommelig betydning, idet den tese er blevet fremsat, at årsagen til gentagelserne kunne skyldes, at såvel Kierkegaard som Adler led af temporallapsepilepsi. Se Heidi Hansen & Leif Bork Hansen “Søren Kierkegaards fænomenologiske beskrivelse af visse karaktertræk tillagt patienter med temporallapsepilepsi (TLE)” i *Agrippa – psykiatriske tekster*, 8/1986, s. 4-20; sammes “Maskineriets intrigante hemmelighed” i *Kritik*, 83/1988, s. 118-128; samt sidstnævntes *Søren Kierkegaards hemmelighed og eksistensdialektik*, Kbh.: C.A. Reitzel, 1994.
  85. Denne pointe gentager Helveg i sin anmeldelse af Kofoed-Hansens *Tegnet fra Himlen* (1856), se *Dansk Kirketidende*, 1856 (25. maj), nr. 23, sp. 363. I samme artikel henvises Kierkegaards fortjente i øvrigt til det psykologiske.
  86. Helveg har senere sammenstillet Kierkegaard og Grundtvig i frihedsspørgsmålet, jf. “Afslutning og dog ingen Slutning”, 1861, sp. 321, 340f. Den væsentligste forskel mellem Kierkegaard og Grundtvig ligger imidlertid i “en grundafvigende Betragtning af Mennesket, Menneskelivet og Menneskeforholdene”, sp. 341.
  87. Som allerede nævnt jævnfører Helveg flere steder Kierkegaard med Grundtvig; se også “Søren Kierkegård og efterslægten”, 1881, s. 134ff., samt “Søren Kierkegaards selvbedømmelse”, 1882, s. 273ff.
  88. Se Helvegs “Afslutning og dog ingen Slutning”, 1861, s. 320f.